

Prof. zw. dr hab. Jadwiga Cieszyńska-Rożek

Torrevieja 27. lipca 2023 roku

Katedra Logopedii i Zaburzeń Rozwoju

Instytut Filologii Polskiej

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

UNIWERSYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ POLONISTYKI
wpłynęło dnia 31.07.2023

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Natalie Joanny Kosch

Mechanizmy i strategie przekazywania języka odziedziczonego przez diasporę polską w krajach niemieckojęzycznych

Na przykładzie Polonii wiedeńskiej

napisanej pod kierunkiem dr hab. Piotra Garncarka

1. Wybór problematyki badawczej

Praca mgr Natalie Joanny Kosch wpisuje się w nurt badań nad bilingwizmem i wielojęzycznością. Autorka dysertacji podejmuje problematykę przekazywania kolejnemu pokoleniu języka odziedziczonego. Poszukuje odpowiedzi na pytanie jakie strategie komunikacyjne wybierają rodzice, a także opisuje ich motywacje do podjęcia trudu wychowania dwujęzycznego potomstwa. Tematyka podjętych badań jest niezwykle ważnym zagadnieniem we współczesnym świecie. Ludzie podróżując, poznają inne kultury, różne języki, rozwijają i zmieniają swój etniczny, budują ścieżki poznania, rozwijając swój intelekt i kształtując nowe sieci połączeń w korze mózgu. Dwujęzyczność jest ważna dla rozwoju jednostki i całych społeczeństw.

Dwujęzyczne wychowanie staje się coraz powszechniejszym społecznie zjawiskiem, dotyczącym nie tylko rodzin migrantów i małżeństw dwujęzycznych, ale również wciąż jeszcze kontrowersyjnych, sposobów stymulowania rozwoju dzieci, kiedy jedno z rodziców decyduje się na używanie języka obcego, który zna biegle, ale nie jest językiem natywnym i jednocześnie nie będąc językiem większości.

Bez wątplenia znajomość drugiego języka jest istotna dla rozwoju jednostki, jednak tylko zrównoważona dwujęzyczność (znajomość języka w mowie i piśmie) daje szansę wykorzystania i ukształtowania unikatowych umiejętności odkodowywania symboli i znaczeń. Umiejętność

łamana szyfrów jest zdolnością poznawczą łączącą kategoryzowanie i wnioskowanie przez analogię. Biegłość w takim sposobie rozumowania ułatwia uczenie się kolejnych języków i nabywanie wiedzy, przede wszystkim jednak wyznacza poziom myślenia abstrakcyjnego, czyli możliwość przyswajania i zapamiętywania nowych informacji.

Autorka swoimi badaniami wypełnia istotną lukę w prowadzonych od wielu lat badaniach, które do tej pory dotyczyły przede wszystkim dwujęzyczności pierwszego pokolenia urodzonego lub przybyłego do nowej ojczyzny w wieku przedszkolnym lub wczesnoszkolnym. Do tej pory nie badano na szerszą skalę mechanizmów przekazywania języka trzeciemu pokoleniu emigrantów. Wybór tematu pracy należy więc uznać za w bardzo ciekawy badawczo, mający także wyraźny aspekt aplikacyjny.

Współcześnie „przyjmuje się, że osoba dwujęzyczna dysponuje nie tyle dwoma odseparowanymi od siebie systemami językowymi, co dwoma językami wzajemnie wpływającymi na siebie” (W. Miodunka, *Dwujęzyczność polsko-obca w Polsce i poza jej granicami. Rozwój i perspektywy badania*, „LingVaria IX 1 (7)”, s. 223.) Jednak interferencje między językami w początkowej fazie ich przyswajania mogą mieć negatywną indukcję na formowanie się wszystkich podsystemów; fonetyczno-fonologicznego, semantycznego, fleksyjnego i składniowego. Uniknięcie niepożądanego wpływu jest możliwe tylko wówczas, gdy dzieci wcześnie uczą się obu kodów pisanych. Doktorantka zwróciła uwagę na brak wiedzy rodziców w tym zakresie, co miało wpływ na brak skuteczności w przekazie języka odziedziczonego.

2. Kompozycja rozprawy

Dysertacja składa się z pięciu rozdziałów: 1) *Definicje i pojęcia związane z dwujęzycznością*, 2) *Sytuacja społeczna i językowa polskiej diaspory w Austrii*, 3) *Organizacje i instytucje polonijne w Austrii*, 4) *Projekt i opisy badania (ankiety i wywiady)*, 5) *Scenariusze wychowania dwujęzycznego – studium przypadku*, a także *Wstępu, Zakończenia, Bibliografii, Spisu grafik Spisu tabel, Spisu wykresów oraz Aneksu*.

We *Wstępie* Autorka przedstawia temat pracy oraz jej ogólny cel, uzasadniając społeczną potrzebę powstania takiego opracowania. Formułuje trzy hipotezy badawcze, a także prezentuje zawartość poszczególnych rozdziałów. Pierwsza hipoteza odnosi się do korelacji między poziomem wykształcenia a decyzją o wadze przekazania języka etnicznego. Druga

dotyczy wpływu sposobów nabywania języka niemieckiego rodziców pierwszego pokolenia emigracji na zachowania ich dzieci w wieku dorosłym. Trzecia hipoteza odwołuje się do wyboru strategii uczenia języka oddziedziczonego.

W rozdziale pierwszym Doktorantka omawia terminy dotyczące bilingwizmu i wychowania dwujęzycznego, korzystając najnowszej literatury przedmiotu, przede wszystkim polskich autorów, ale także z klasycznych już teorii badaczy obcojęzycznych. Bardzo pobieżnie przedstawiła Autorka problem transferu językowego i zamrożenia kompetencji językowej, choć ten ostatni problem był wyraźnie widoczny u niemal wszystkich osób badanych.

W tej części znalazł się także wywiad z pracownikiem naukowym Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Był on przeprowadzony z wykorzystaniem komunikatora internetowego Skype, co oznacza swobodną rozmowę w kontakcie *twarzą w twarz*. Tego typu wywiad powinien być zawsze autoryzowany, w celu dokonania poprawek, eliminacji powtórzeń, pojawiających się podczas naturalnej rozmowy. Adiustacja tekstu powstałego na podstawie spisanej wypowiedzi jest niezbędna, by czytelnik nie odnosił wrażenia, że wypowiedzi nie noszą znamion wniosków naukowych.

Wymieniając pozytywne aspekty dwujęzyczności Autorka pominęła ważny aspekt badań neurokognitywistycznych podkreślających wpływ dwujęzyczności na struktury kory mózgowej i budowanie nowych połączeń neuronalnych (Ferjan-Ramirez, N., Kuhl, P.K., 2017, *The brain science of bilingualism. Young Children*, 72, 38-44, Ferjan-Ramirez, N., Ramirez, R. R., Clarke M., Taulu S., & Kuhl, P. K., 2017, *Speech discrimination in 11-month-old bilingual and monolingual infants: a magnetoencephalography study*, „Developmental Science”, 20: e12427, Suskind D., Suskind B., Lewinter-Suskind L., 2015, *Thirty Million Words. Building a Child's Brain*, New York).

Rozdział drugi zawiera informacje na temat polskiej diaspory w Austrii od lat 80 do czasów obecnych. Ważnym aspektem tych rozważań było pytanie o kształtowanie się tożsamości dzieci emigrantów i wpływ tego procesu na motywacje przekazywania III pokoleniu języka oddziedziczonego. W tej części rozprawy został także umieszczony wywiad z prof. Berhardem Brehmerem z Instytutu Sławistyki Uniwersytetu w Konstancji. Brak adiustacji wypowiedzi jest dużym błędem wpływającym na percepcję treści.

Pisząc o roli języka etnicznego w kształtowaniu się tożsamości Doktorantka odwołuje się do ruchów emigracyjnych od połowy XIX wieku. Przedstawia charakterystykę polskiego emigranta w Austrii oraz sytuację nabywania języka etnicznego i języka większości. Tu zabrakło odwołania

do ważnej pozycji K. Wróblewskiej -Pawlak K., 2014, *O naturalnej dwujęzyczności i przekazywaniu języka dzieciom w sytuacji imigracji*, [w:] *LingVaria IX (2014) | 1 (17)*, s. 239-250.

Kolejna część dysertacji została poświęcona działalności instytucji i organizacji polonijnych w Wiedniu. Badane osoby w znakomitej większości nie korzystały z działań tych organizacji, ani nawet ich nie poszukiwały, co jest ważną informacją przede wszystkim na temat braku dostępu do wiedzy o ich istnieniu. Autorka omawia także różnorodne sieci społecznościowe, działalność polskiego kościoła oraz system edukacji. Przytacza wypowiedzi nauczycielki grupy przedszkolnej, nauczycielki języka polskiego jako ojczystego a także wywiady z dyrektorką Szkoły Polskiej im. Jana III Sobieskiego w Wiedniu oraz wykładowczynią języka polskiego jako obcego w Instytucie Sławistyki Uniwersytetu Wiedeńskiego. Moje zastrzeżenia, jak poprzednio, budzi brak adiacji tekstu wywiadów.

W rozdziale czwartym przedstawiona została metoda badania oraz zastosowane techniki zbierania informacji. Autorka deklaruje postawienie dwunastu pytań badawczych (s. 182), ale w tekście przytacza tylko 10. Projekt badawczy zakładał trzy etapy. W pierwszym (luty 2019) zostały przeprowadzone ankiety oraz wywiady z ekspertami. W drugim (kwiecień-czerwiec 2019) dokonano analizy danych i przeprowadzono pierwsze wywiady z rodzicami, a w ostatnim (kwiecień-czerwiec 2022) analizowano dane z drugiego wywiadu.

Ankieta została przedstawiona respondentom w języku niemieckim, ze względu na brak umiejętności czytania i pisanie w języku polskim u większości badanych.

Wywiady zostały przeprowadzone indywidualnie w domu respondenta, w miejscu publicznym (kawiarnia) lub telefonicznie. Bezpośrednie pozyskiwanie danych należy uznać za bardzo wartościowe, gdyż informacje, zebrane w ten sposób, stają się nieocenionym źródłem, pozwalającym na wgląd w rzeczywiste kompetencje komunikacyjne rozmówców.

Ostatnia część rozprawy przynosi opis 21 studiów przypadku, czyli rodzin drugiej generacji emigrantów i sposobów przekazywania języka odziedziczonego. Doktorantka przytacza wypowiedzi osób badanych oraz dokonuje ich podsumowań, w których także pojawiają się cytaty, co jednak zaburza syntezę informacji. W tych fragmentach znajdują się liczne powtórzenia informacji sformułowanych już przez Doktorantkę pod wypowiedziami.

Podsumowując uzyskane informacje od respondentów mgr N. Kosch przedstawia indywidualne czynniki ułatwiające i utrudniające proces przekazywania języka polskiego

dzieciom z trzeciego pokolenia. Takie spersonalizowane podejście umożliwia dostrzeżenie wielorakich przyczyn nieudanych prób przekazywania języka etnicznego.

Mgr N. Kosch dokonuje także analizy uzyskanych wyników dzięki odpowiedziom na postawione przez Nią kluczowe pytania. Dane przedstawia w tabelach, ale informacje te pojawiały się już wcześniej, powtarzanie ich po raz kolejny nie jest konieczne, ważną byłaby natomiast synteza w postaci liczbowej. Tabela 20 jest nieczytelna, dane można było przedstawić ilościowo, nie powtarzając po raz kolejny kodów respondentów i form przekazu języka. Ta uwaga dotyczy także tabeli 22. Mimo iż forma tabel miała ułatwić dokonanie syntezy uzyskanych wyników zostały one przedstawione w wysokim stopniu analitycznie.

Warto byłoby w przyszłości dokonać analizy wywiadów pod kątem znajomości języka mówionego u osób czytających w języku polskim w porównaniu z osobami nie posiadającymi tego

Mimo tych krytycznych uwag podkreślam, że należy docenić rzetelność i wkład pracy Autorki w samodzielne zebranie wypowiedzi respondentów i dokonanie ich drobiazgowej analizy.

Wyniki analizy wywiadów pozwoliły stwierdzić, iż jeśli emigranci starali się komunikować z dziećmi w języku polskim oraz utrzymywali kontakty z rodziną w Polsce, to te osoby jako dorośle powielały takie strategie. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt iż w rodzinach dwujęzycznych trudno było o konsekwentną komunikację z dziećmi urodzonymi w trzecim pokoleniu, mimo iż większość badanych uważała, że dwujęzyczność jest korzystna.

Rezultaty badań nie potwierdziły hipotezy o wpływie wykształcenia na przekaz języka odziedziczonego, choć w wywiadach można było zaobserwować znaczące różnice w poziomie wypowiedzi osób z wyższym wykształceniem. Dotyczyło to nie tylko zasobu słownictwa, ale także sposobu budowania argumentacji.

Jedynie sześćcioro z dwudziestu jeden osób badanych poszukiwało informacji na temat zasad i sposobów budowania dwujęzyczności u dzieci. Ważna jest konstatacja iż rodzice dzieci dwujęzycznych nie otrzymują merytorycznego wsparcia ani w szpitalu po urodzeniu dziecka, ani w żłobku, przedszkolu czy szkole. To ważna informacja dla wszystkich instytucji, które chciałyby pomóc w zachowaniu języka polskiego poza granicami kraju. Najczęściej rodzice obawiają się, że język etniczny zaburzy opanowanie języka większości.

Większość badanych osób przyznała, że nie zwraca się konsekwentnie w języku polskim do swoich dzieci od momentu, gdy zaczynają one edukację przedszkolną i szkolną. Brak informacji, że język etniczny przyswajać można dopiero wtedy, gdy bierze się udział w scenach

wspólnej uwagi i rozumie intencje komunikacyjne podczas codziennych interakcji spowodował, że rodzice rezygnowali z konsekwentnego sposobu komunikacji (M. Tomasello, *Kulturowe źródła ludzkiego poznawania*, 2002, Warszawa). Zbyt krótki czas wspólnej, naprzemiennej komunikacji w języku polskim nie daje dzieciom szans na wyabstrahowanie reguł gramatycznych i użycie ich w dialogach. Brak nauki czytania nie ułatwia osiągnięcia prawidłowego poziomu artykulacji.

Istotne merytorycznie jest opisanie przez Doktorantkę przyczyn niepowodzenia w przekazywaniu języka odziedziczonego. Głównym czynnikiem jest niski poziom języka drugiego pokolenia, który był jedynie językiem jedynie domowej komunikacji. Ważnym aspektem okazały się także niekorzystne wzorce wyniesione z domu (mieszanie kodów) oraz bariera komunikacyjna z partnerem, natywnym użytkownikiem języka większości. Warto także podkreślić, że brak nauczania czytania i pisania całkowicie uniemożliwia rozwój języka nie tylko w warstwie słownikowej, ale także narracyjnej. Tylko jedna trzecia respondentów dostrzegła wagę umiejętności dekodowania pisma w zachowaniu i dalszym rozwoju języka polskiego.

Język pierwszy bez znajomości kodu pisanego jest ubogi leksykalnie, kaleki gramatycznie, stylistycznie i niezniuansowany (R. Laskowski, *Język w zagrożeniu. Przystawanie języka polskiego w warunkach polsko-szwedzkiego bilingwizmu*, 2009, Kraków). Język potoczny, sytuacyjny, kontekstowy wpływa na konceptualizację świata i rozwój funkcji poznawczych.

Brak wszystkich sprawności, nawet w jednym z dwu używanych języków, jest przykładem znajomości języka drugiego lub obcego, a nie dwujęzyczności (E. Bialystok, *Bilingualism in development: language, literacy, and cognition*, 2001, New York, Miodunka, 2014, *Dwujęzyczność polsko-obca w Polsce i poza jej granicami. Rozwój i perspektywy badania*, „LingVaria IX 1 (7), s. 199-226).

Ważnym aspektem nauki czytania jest także dostarczenie wzorców (schematów) na podstawie których struktura mózdzku uruchamia ruchowe wzorce artykulacyjne. Wspólne czytanie z dzieckiem aktywuje także motywacyjny system nagrody ułatwiający zapamiętywanie.

Bez wątplenia istotna jest konkluzja mgr N. Kosch, że „brak zainteresowani językiem odziedziczonym nie zależy od dziecka, tylko od rodzica” (s.487).

W *Zakończeniu* Autorka podsumowała wyniki badań i dokonała próby opisanie czynników wpływających na motywacje przekazywania języka odziedziczonego trzeciej generacji emigrantów. Słusznie największe zagrożenie w utrzymaniu polszczyzny poza granicami kraju widzi Doktorantka w braku prowadzenia nauki czytania i pisanie, podkreślając, iż w epoce

komunikatorów społecznościowych umiejętność ta jest czynnikiem niezwykle motywującym do użycia i rozwijania języka etnicznego.

Struktura, język i styl rozprawy

Układ i struktura części teoretycznej nie budzą większych zastrzeżeń, poza sformułowanymi wcześniej zarzutami braku adiustacji wywiadów z ekspertami. Doktorantka umiejętnie operuje terminami specjalistycznymi, co wskazuje na dobre przygotowanie do dalszej pracy naukowej. Struktura części przedstawiającej badania budzi większe zastrzeżenia, na co wskazywałam odnosząc się do poszczególnych rozdziałów.

Obowiązkiem recenzenta jest wskazanie licznych błędów edytorskich: interpunkcyjnych, stylistycznych i językowych, powtórzeń akapitów, opuszczeni wyrazów czy też tzw. literówek.

Oto przykładowe błędy zanotowane od s. 5 do 250.

- 1) Opuszczenia wyrazów – s. 5 spis treści podrozdział 3.3.4 „Zajęć z języka ojczystego w austriackich szkołach – rys historyczny, s. 153 ten sam błąd, s. 17 „... ograniczę się do wymienionych definicji oraz stwierdza, że”,
Na s. 135 fragment wypowiedzi Jolanty Patynowskiej, która jest przedstawiona dopiero w kolejnym podrozdziale 3.2.1.1
- 2) Błędy stylistyczne – s. 10, „... badań przeprowadzonych na rodzinach dwujęzycznych”, powinno być ‘z udziałem rodzin dwujęzycznych’, s. 25. „mówią obu języków”, s.40 „na trzech pokoleniach” zamiast z udziałem trzech pokoleń’, s. 46 „rodzeństwo zaczął” zamiast ‘zacznie’, s. 69 „...tożsamość kulturową ciężko uchwycić” zamiast ‘trudno opisać’, s.111 „mimo dużo indywidualnych różnic” zamiast ‘mimo wielu indywidualnych różnic’, s. 114 tabela 8 „Samemu” zamiast ‘samodzielnie’, s. 116 „na dzieciach” zamiast ‘z udziałem dzieci’,
- 3) Literówki - s. 14 „zagadnie” zamiast ‘zgodnie’, s. 15, trzykrotnie zapis nazwiska Miodunka, jako „Miodunko”, s. 27 „jeden z dwóch języków”, s. 35 „strategia przemienia” zamiast ‘przemienna’, s. 100 (przypis) „tłym” zamiast ‘tłum’, s. 143 inicjały HS zamiast HK, s. 174 „mama Polska” zamiast ‘Polka’, s. 178 „Fachhochulen” zamiast ‘Fahchochschulen’, s, 176 i 179, nazwisko Malolepsza zamiast Małolepsza, s. 204 „przepadku” zamiast ‘przypadku’,
- 4) Powtórzenia fraz i słów - s. 66 cytat B. Skargi powtórzony na s. 67, cytat Z. Baumana na s. 66 powtórzony na s. 68, s. 76 „utrudniał wyjazdy za granicę poprzez utrudnienia”,

- 5) Interferencje językowe - s. 103 „przy Renwegu” zamiast ‘przy ulicy Renweg’, s.131 „Popierają to też moje wyniki” zamiast ‘poświadczają, dokumentują’, s. 133 „ucina się rola kształtowania języka polonii”, s. 155 „somalski” zamiast ‘somalijski’, s. 189 i 190 wielokrotnie „Ile kontaktu” zamiast ‘Jak częsty kontakt’,

3. Konkluzja

Rozprawa mgr Natalie Joanny Kosch *Mechanizmy i strategie przekazywania języka odziedziczonego przez diasporę polską w krajach niemieckojęzycznych. Na przykładzie Polonii wiedeńskiej* zasługuje na pozytywną ocenę. Przede wszystkim wypełnia lukę w badaniach nad przekazem języka odziedziczonego trzeciemu pokoleniu polskich emigrantów. Jej istotnym walorem jest to, że powstała na bazie samodzielnie zbieranych informacji podczas rozmów prowadzonych z respondentami. Wyniki badań przeprowadzonych przez mgr zostały rzetelnie i skrupulatnie opisane. Są one również inspiracją do kontynuowania i pogłębiania badań w tym zakresie.

Recenzowana praca spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim.

Stawiam wniosek o dopuszczenie mgr Natalie Joanny Kosch do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

